

“HAYIR” DEMENİN BEDELİ

Ertan ENGİN*

ÖZET

Tanzimat'tan günümüze uzanan çizgide roman geleneğimize bakıldığı zaman bir “başkaldırı edebiyatı”ndan söz edebilmek güçtür. Bunun sebepleri üzerinde ayrıca durmak gerekir. Yine de ilk elde, edebiyatla uğraşanların aynı zamanda devletle yakın ilişki içinde olma alışkanlıkları ve bir felsefe geleneğine sahip olmayışımız sebeplerden bazıları olarak kaydedilebilir. Bu yazıda, “başkaldırı edebiyatı” kapsamına alınabilecek ve sayıca büyük bir yekün tutmayacak olan yazarlarımızdan birinin, Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır...* adlı romanında yazarın ülke, dünya sorunları hakkındaki düşünceleri incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Adalet Ağaoğlu, başkaldırı, *Hayır...*

THE REACTION OF SAYING “NO”

ABSTRACT

When we look into our novel tradition we can see it's hard to talk about a rebellion literature . In this circumstance, we can say that we have no a philosophy tradition. Besides, generally there is a strong connection between our writers and government. This was a tradition in our literature too. Adalet Agaoglu is out of this tradition. In this paper we tried to display some antagonistic details in Adalet Agaoglu's work.

Keywords: Adalet Ağaoğlu, rebellion, No...

Adalet Ağaoğlu *Hayır...*¹ adlı romanında, edebiyatımızda Tezer Özlü, Leyla Erbil gibi yazarlarda görülen “başkaldırı” tavrına eklenilebilecek bir atmosfer oluşturur. *Hayır...* bağlamında düşünüldüğünde bu üç yazarın hayat karşısındaki duruşlarının, ülke ve dünyada yaşananlara bakış açılarının birbirine yakın olduğu görülür. Belki Tezer Özlü lirizmiyle biraz farklılaşır gibi görünse de yaşanan saçmalıklara, tekdüzeliğin devasa hükümlerine ve hegemonik düzene isyan, hepsinde ortak bir tavidir.

*Hayır...*da, ülkemizin sıkıntılı, demokrasinin kurumlarıyla ve kendine has kültürüyle tamamen yerleş(e)mediği bir dönemin panoraması verilir.Yazar, bazen direkt bazen satır aralarında keskin bir üslupla yaşananları eleştirir.

Ağaoğlu'nun romanda, gündelik yaşantımıza yönelik eleştirel bakışının seçtikleri şöyle sıralanabilir; gazetelerde magazin sayfalarının artması(s.22), eleştiri ve tanıtım yazılarının tamamen klişelerden oluşması(s.20), “Sermaye”nin iyiden iyiye yerini benimseyip dallanıp budaklanması(s.20), ülkemizdeki plaket dağıtma histerisi ve bu plaketlerin de çoğu kez vaktinde kadri bilinmeyip şimdi ömrünün son demlerini yaşayanlara verilmesi(s.27), hukukun çiğnenişi(s.45), üniversitelerde siyaset(s.48), devlet memurlarının anlayışsızlığı(s.32) -ki bu konuda *Tutunamayanlar*'da da geniş bir bölüm vardır ve Ağaoğlu'nun bakış açısı Oğuz Atay'la aynıdır-, üniversite mensuplarının yaşadıkları ekonomik sıkıntılar(s.27), aydınlar arasındaki karşıt görüşlü olanları görmezden gelme tavrı ve nihayet 12 Eylül sonrasında Akademi'den uzaklaştırılanlar:

* Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, uengin@gmail.com

¹ Adalet Ağaoğlu, *Dar Zamanlar-III Hayır...*, YKY, 2.bs., İstanbul 1996

“Bu ülke düşünce insanlarımızı yerden yere çaldı, onları vurdu, vuramadıklarını yaraladı, bilim yuvalarının dışına kovdu; yetmedi, vatan sınırlarının dışına kovdu eğer arada sırada onlar için birazcık iyi bir şey yapmak zorunda kaldıysa, bunda da hep geç kaldı.”(s.8)

Romanı okumayıp yalnızca bu yazıyı okuyanlara da tanıdık gelecek bu tespitlerle Ağaoğlu, kültür hayatımızdaki tıkanıklığa ve onun hemen yanı başında işleyen, kendine has düzeni olan bir kültürsüzlüğe, bir kültürsüzlük politikasına dikkat çeker. Devlet organları ilgisizlikleriyle bu suça alet olmuştur. Benzer ilgisizliği, otoriteye her dönem ve yerde boyun eğişleriyle halk da suçludur. Ancak yazar sonunda aynen *Yaban*'da olduğu gibi bir yerde gelir kendisini/aydını suçlar: “Biz, onları anlamaya gerek duymayacak kerte kökünden kopmuş, kendini beğenmiş bir nesiliz.(...) Onları bizler de unuttuk. Beethoven'i sevmiyorlar, dans etmesini bilmiyorlar, Goya'dan bir bok anlamıyorlar, kısa çorap giymemize kaş çatıyorlar, diye homurdanmak üzere aklımıza getirdik onları.”(s.39) “Onlar”, halktır, sade vatandaşı, köylüdür. İlk kez *Yaban*'dan 45 yıl sonra (1987) yayınlanan *Hayır...*'in siyaset ve toplumun ortasında duran bu temel çatlağı benzer şekilde tasvir edişi dikkat çekicidir. Kuşkusuz bugün için durum olumlu anlamda değişmiştir. Ancak hâlâ ülkemizde temel sorunlardan birinin, yazarın seslendirdiği Biz/Aydınlar/Elitler ile Onlar/Halk/Sade Vatandaş arasındaki bu gerilimden kaynaklandığına şüphe yoktur. Bu nedenle *Hayır...*'in edebi kalitesinin yanında, günümüz okuruna söyleyeceği çok şey olduğu da bir gerçektir.

Ağaoğlu'nun buraya kadar sözünü ettiğimiz ve onun ulusal planda dikkat çektiği bu tip meselelerden başka romanda bir de global düzlemde göz önüne getirilen problemler vardır. Bunların en önemlisi daha ilk sayfada karşımıza çıkar: “Parçalanmış değerler karşısında hayatla uyum sağlamak ikiyüzlülüktür. Nükleer çağın değerleri...Doğal ölüm denen şey, gittikçe sayısından eksiltmektedir.Bu noktada, bütün seçilmiş ölümler cinsiyetsizce ele alınmalıdır.(...) Savaşlar daha yaygınlaşmıştır, telefonlar ekranlıdır, yiyecekler daha tehlikelidir, domateslerin büsbütün tadı tuzu kaçmıştır, hayatlar daha sıkı bir denetim altındadır, intelsatlar yukarda dört dönmektedir, yine de günübirlik yeni tadlar tuzlarla yeni özgürlükler aranmaktadır.”

Yazar, ilk bakışta daha tatlı, daha zengin, daha özgür gibi görünen dünyamızın aslında gittikçe tatsızlaşmaya başladığını, özgürlüğümüzün daha da kısıtlandığını hatırlatır. Bir başka deyişle, “insan bütün ütopyalarını gerçekleştirmiş” ve artık “kendi cehenneminde” yaşamaktadır.² Özgürlük uğruna verilen onca mücadele sonrasında ise, ancak “denetim, ıslah ve gözetleme”nin arttığı toplumlar ortaya çıkmıştır.³ Hem ülke hem dünya çapında cari olan bunca açmaz karşısında yazar, insanı Sartre gibi “özgürlüğe mahkûm” kılar ve bundan sonra /bunun yanında Albert Camus gibi intihar problemi üzerine -alt metinlerde- yoğunlaşır. Hayatı yaşanmaya değer bulmayan ve intiharı en soylu, yegâne tam özgür bir eylem olarak tanımlayan bazı aydınların neden hâlâ yaşadıklarını sorar

² Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*(çev:İşık Ergüden), Ayrıntı yay., 3.bs., 2004

³ Tırnak içine aldığımız bu üç kavramın karakteristik hale gelmesine M.Foucault Panoptizm adını verir. 1973'teki bir konferansta Panoptizm'in günümüz toplumlarının karakteristiği haline geldiği belirtir. Foucault'nun J.Bentham'ın Panopticon'un dan hareketle geliştirdiği bu kavram için bkz.: Michel Foucault, *Büyük Kapatılma* (çev:İşık Ergüden-Ferda Keskin) Ayrıntı yay., İstanbul 2000, ss.234-248

kendine. Ona göre, sakın sakın yaşayabilenler 'Unutanlar'dır. 'Unutanlar' da Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*'ında kavramsallaştırdığı 'eli paketliler' grubuyla özdeştir. Bunlar; gündelik hayatın çarkları arasında benliklerini yitirmiş, derin düşünmekten uzak ve tüm bu yitirdiklerinin de farkında olmayan sessiz çoğunluktur. İşte romanda, hal-i hazırda bu gündelik hayatın öğütücü çarklarına girmeye hayır diyen, birey olabilme bedelini ödemek için sistemin ağlarına direnen romanın protagonistisi Aysel'in intihar edip etmediğini yoruma açık bırakılır. Üner de aniden, görünürde bir sebep yokken kendini pencereden atarak intihar eder.⁴

Ülke ve dünyanın genel durumu, yaşanan kısır döngüler karşısında Aysel büyük bir iç sıkıntısı duyar. Bütün yinelenişlerin kendisini delirttiğini, bir şeyi iki kez yaşamaya karşı olduğunu söyler. Toplumdaki tekdüzelikleri teknoloji devrimine bağlar. Tam bu noktada belki sanatın bir çıkar yol, sığınak olabileceğini fark eder: "Bence sanat, içinde yaşanabilecek tek dünya. İnsanın özgür olduğu tek yer."(s.20) Onun trajedisi buradadır. Hayat sıkıcı, tekdüze ve baskıcıdır. Sanat ise tüm bunların karşıtlarını barındırır. Dolayısıyla 'Hayat' için, hayatta mücadele eden aktivist Aysel; çocuklarının pasiflik olarak niteleyeceği 'Sanat'ı seçmeyi düşünür.

Sanat bir bakıma yinelenmenin, aynı şeyi yenilemenin kırılması için gereklidir. Fakat Ağaoğlu'nun isyanı yalnızca aynılıklara, tekdüze ve tek tipliliğe değildir. Aynı zamanda toplumun/zihnimizin her katmanında iktidarı temsil eden kurumlara/kavramlardır. "Olimpos dağının tepesinde neden hâlâ tanrılar oturtuyoruz? Neden omuzlarımızı hep birlikte o dağların altından çekmiyoruz? Kurumlar...Özerk ve Milli ve..." (s.42), "İnsanlar kitle halinde programlanıyor. Salt hayatları değil, bu hayatın sonu gibi başı da programlanıyor"(s.122).

Yazar sık sık uyuşturulmuş, daima kendine yeni efendiler arayıp bulan insanı(mızı) ve onun kafasında iktidar koltuğunu işgal eden gerçek yahut imgesel kurum ve kavramları sarsmak için çaba sarf eder: "Hukuk olmayan yerde yargı, aşk olmayan yerde çocuk, hayat olmayan yerde ölüm."(s.125), "Senin gelişim dediğin, kişiliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bütün kapılar, yollar, geçitler çıkar adına senin için seçilmiş, çizgin çizilmiştir. Bir rumuzdan, bir sayıdan ibaretsin artık. Şu, yaygınlaşan dile baksana, bütün kısaltmalara:OECD, IMF, AIT, NATO, CENTO, IBM, FBI...Bizler de birer rumuzuz." (s.163)

İnsan için "bugünün gerçeği parçalanmış bir gerçek"tir artık.(s.189) Belki de bu parçalanmış gerçeğin romana yansması da eserdeki anlatıcının üç ayrı kişi olmasıdır. (Aysel, Engin, Aysel'in yazar dostu) Romanın zamanı da hiç şüphesiz buna paralel, parçalanmış bir zamandır. Ama bu zaman parçaları bir bütün halinde karakterlerin zihninde yer alır, onlar tarafından hatırlanır.

Buraya kadar söylenenlerde görüldüğü üzere *Hayır...*, çağdaş felsefe ve özellikle egzistansiyalizm bağlamında metinler arası okumaya müsait bir romandır. Bu nedenle olsa gerek roman üzerine bir kitap yazan Semih Gümüş,⁵ Ağaoğlu'nun Albert Camus'yle ve dolayısıyla onun ünlü roman karakteri Mersault'yla çok sıcak bir ilişki kurduğunu söyler.⁶ Bunu söylemek için her iki roman karakterinde yeterli benzerlik bulunabilir ancak; kanaatimizce Mersault'nun durumu ve edimleri egzistansiyel kaygı ve düşüncelerden kaynaklanır. Oysa Aysel'i yönlendiren daha

⁴ Üner'in intiharı Andre Gide'in *Vatikan'ın Zindanları*'yla edebiyata giren ve dilimize nedensiz edim şeklinde çevrilen acte gratuit kavramını hatırlatır.

⁵ Semih Gümüş, *Başkaldırı ve Roman*, Oğlak yay., 1996

⁶ age, ss.25-27

çok siyaset (yalnızca günlük anlamıyla değil en geniş anlamıyla Siyaset) ve korkunç depolitizasyondur. Mersault pasifist, Aysel ise aktivisttir. Mersault'nun yabancılaşması içten dışa doğru, kendi ruh dünyasından dışındaki dünyaya yayılan tabii bir durum gibidir. Aysel'inki ise dıştan içe doğru, deyiş yerindeyse hayat şartlarının onu getirip bıraktığı bir durumdur.

Sonuçta, Behçet Necatigil'in ünlü dizesinde söylediği gibi yaşadığımız "çok çiğ çağa" kuvvetli bir reddiye gibidir *Hayır*..Yazar tüm saçmalıklara, haksızlıklara ve kitlelerin sorgusuz sualsiz boyun eğdiği, yücelikleri kendilerinden menkul otoritelere muhalif olduğunu sık sık hissettirir. Bu saydığımız olumsuzluklarla uyutulan okurun vicdanını, zihnini uyandırmak ister. Bu bakımdan yirmi yıl önce yazılmış olmasına rağmen, ülkemiz ve dünyanın gidişi hakkında söyledikleriyle okunmaya ve üzerinde düşünmeye değer bir roman, sanatla kurulan özgür dünyaya açılan bir penceredir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Adalet, *Dar Zamanlar III - Hayır...*, Yapı Kredi yay., 2.bs., İstanbul 1996.
BAUDRİLLARD, Jean, *Kötülüğün Şeffaflığı* (çev:Işık Ergüden), Ayrıntı yay., 3.bs., İstanbul 2004.
FOUCAULT, Michel, *Büyük Kapatılma* (çev:Işık Ergüden-Ferda Keskin), Ayrıntı yay., İstanbul 2000.
GÜMÜŞ, Semih, *Başkaldırı ve Roman*, Oğlak yay., İstanbul 1996
NECATİGİL, Behçet, *Şiirler 1948-1972*, Yapı Kredi yay., 3.bs., İstanbul 2000